

Császtvay Tünde

LONKAY ANTAL, MIKSZÁTH KÁLMÁN ÉS A TÍZPARANCSOLAT

Az 1878-as választások előestéjén Magyarország – minden ígéret és jóslat szerint – a lehetőségek paradicsomának mutatkozott. A politikai, gazdasági és erkölcsi rendváltást szellemi nagyságaink, gondolkodóink és íróink álmodták meg valaha, s az 1870-es évek második felében, tíz évvel a kemény munkával összekovácsolt kiegyezés megkötése után minden készen állt végre, hogy immár nyíltan kivegye részét, aki akarja, a régen csak remélni mert, de most megvalósulni látszó új rendszer felépítéséből. Megújulást ígért minden. Csak történelmi távlatból láthatjuk, mi valósult meg ebből és hogyan.

„A szép erkölcs a legszebb remekmű... Szép lélek, tiszta erkölcs, harmonikus élet, ez az igazi remekmű – jelentette ki Prohászka Ottokár az evangéliumról való egyik elmélkedésében. – Ellenben az erkölcstelen ember romlás és rothadás; nem alak, hanem alaktalanság; nem ritmus, nem arány. Ott a test túlteng a lelken; a gondolatot előli a szenvedély, az egyik szenvedély a másikat; az erkölcstelen ember khaotikus, rendezetlen világ, hol erők küzdenek, s kialakulni még nem bírnak.”

Lonkay Antal, a múlt század hatvanas-hetvenes éveinek egyik jellegzetes sikerlovagja, Mikszáth Kálmán kortársa, *szenvedélyes* ember hírében állt. 1848-ban fiatal piarista paptanárként állt be a szabadságharc katonájának, Perczel Mór segédtisztjének, hogy vérét áldozza hazájáért, és – e különleges helyzetben akár az isteni 5. parancsolattal szemben is – vérét vegye a bitorlóknak. Talán éppen az 1849. augusztusi temesvári csatamezőn, ahol nemcsak ő maga, de a szabadságharc is életveszélyes sebet kapott, számolt le ifjonti lángoló hazafiúi hevületével. Férfiúi hevületét viszont a bujdosás keservei korbácsolhatták fel olyannyira, hogy amikor Tóth Jolánt megismerte, leendő sógora, Tóth Kálmán példáját követve *szenvedélyes* szerelmes szívére hallgatott. De a 6. parancsot megsérteni mégsem akarván, 1852-ben kilépett a papi rendből. Mindazonáltal később meginduló lapjában, az *Idők Tanújában* nem szűnő buzgósággal, törhetetlen hittel érvelt a papi nőtlenség védelmében, ámbátor Jókai szerint: *„Híador [Jámbor Pál] mindig szerelemről dalol; pedig nem is szabad neki, mert plébánus; míg Lonkay mindig a coelibatusról énekel, pedig nem próbálta; – és ez a valódi talentum!”*

„Aki az utcán látja csendesen, szerényen ellépkedni – írta róla Mikszáth 1877 decemberében –, bizony nem gondolná, hogy ez a férfiú az, aki oly éleshegyű tollal szokta ledorongolni a szabadonc [értsd: liberális] sajtót, aki a hitetlenség szerbtöviszeit irtja három évtized óta... az a férfiú, aki folyton és lankadatlanul, annyi üldözés dacára is híve maradt az uralkodó vallásnak... Az uralkodó hit tudniillik az, hogy egyedül a pénz üdvözíti az embert.” Mert Lonkay – az isteni 1. parancsolat ellenére – igen módszeresen kezdett munkához, vagyis neki látott a pénzkeresésnek. Pénzt akart; nem kevés pénzt. Úgy döntött, hogy célja eléréséhez a katolikus egyházat használja fel.

Mikszáth, aki pedig közel egy évtizeden át soha egyetlen lehetőséget sem hagyott ki, hogy belemarjon Lonkayba, kénytelen elismerni, hogy *„nem lehet megtagadni tőle*

sem az észet, sem az élelmességet, de még a ravaszságot sem”, még ha az – mint máshol írja – csak *„lapos furfang és rafinírozottság”* is. Stílusjegyeiről Kecskeméthy Aurél, aki egyébként maga sem vádolható meg *remekművet* állító szép erkölccsel, s aki egy ideig szintúgy megpróbált kacérkodni a katolikus sajtóval, csak annyit jegyzett meg, hogy *„a nyála suvíksz, a nyelve kefe”*. Bármennyire képszerű is ez a megállapítás, a módszernek csupán technikai részét fedi fel. Lonkay fondorlatossága bonyolultabb.

„Régen készülök már tisztelt Kegyedet soráimmal fölkeresni. Ó, csak ne volnék annyira szakgatótt, hogy – kedves szenvedélyem szerint – többet közlekedhetném a rokonérgelmű jeles férfiakkal!... De multhatatlanul támogatatnom kell azok által, kinek becsületökben áll az általam annyi bajos körülmény közt el nem ejtett ügyet szellemileg is fentartani s gyámolítani.” Mint Szvorényi József cisztercita tanárnak 1857. november 19-én írott leveléből is kitűnik, Lonkay élyelőzős, kenetteljesen aláztos hangján mindig átüt az önmagát és a saját munkája áldozatoságát előtérbe toló tónus. Néhány fennmaradt leveléből soha nem hiányzik a pénzre vonatkozó kérés, a másik fél etikai kötelezettségeire vagy pénzben kifejezhető kötelességteljesítésére való figyelmeztetés, sőt nemegyszer követelés. A potenciális vagy már megdolgozott protektorok, felsőbb hatalmasságok izléséhez (és pénztárcájához) igazított stílus viszont egészen más jegyeket öltött, ha Lonkay vetélytársakat vagy ellenfeleket szimatolt. Márpedig azok számolatlanul sokan voltak, és idővel egyre többen lettek. A számukra kifejlesztett, már-már az elviselhetetlenséggel határos öntömjenézésre, a másik fél kárára elsütött, ki nem fogyó gyanúsítgatásokra, a pocskondiázásra, a fenekedésre kétségtelenül nagy szüksége lehetett. Hiszen Lonkaynak jóformán minden megmozdulása hangos botrányval kezdődött és azzal is folytatódott.

Joggal hihetnénk, hogy egy kiugrott pap előtt ha nyíltak is utak a múlt század ötvenes-hatvanas éveinek Magyarországon, azok aligha az egyházhoz s főként nem a katolikus egyházhoz vezettek. Nem így Lonkay esetében. Ő ugyanis két korábbi – meglehetősen őszinte – szívdobbanását lecsillapítván elhatározta, hogy igazi nagy *szenvedélyének* áldozza életét. A bujdosás keservei után az egyház világi személyek előtt is nyitva álló tömörülési környékén remélt helyet találni. Bár az 1849-es trauma után, az osztrák félelmek árnyékában ez nem sok reménnyel kecsegtetett, az ötvenes évek elején mégis megindult az egyházi társaságok átszervezése, illetve szerkezeti egységeik felállítása – az egyházak legalábbis gondolkodni kezdtek társulataik újonnan alkalmazható stratégiáján. 1852-ben, kétévi rendőrségi letiltás után – 1862-ig az egyetlen magyar irodalmi társulatként – a Szent István Társaság (akkor még Jó és olcsó könyvkiadó Társulat néven) működési engedélyhez jutott. Lonkay azonnal megragadta az egyetlennek mutatkozó lehetőséget, és hamar bekapcsolódott a Társaság munkájába, melynek akkori elnöke Károlyi István, alelnöke Danielik János s választmányi tagja például Eötvös József is. A józan megfontoltság és az engedélyezés gesztusának viszonzása is azt diktálta, hogy az 1852-es alapszabály-módosító közgyűlésen sietve megszavazzák, hogy a Társaság távol tartja magát a politikától, és a hitbuzgalmi és a közművelő jelleget erősíti – ennek érdekében kiadói stratégiáját a hitbuzgalmi iratok kiadása felé fordítja. Emellett döntöttek arról, hogy nagyobb számban publikálnak katolikus népiszkolai tankönyveket és ismeretterjesztő munkákat. Ez az elhatározás az elvi állásfoglalás demonstrálásán túl anyagi előnyökkel is kecsegtetett, hiszen a tankönyvkiadás mindenkor nyereségese vállalkozásnak számított.

Lonkay nyomban rámozdult a kínálkozó pénzszerzési akcióra, és viharos gyorsasággal – néhány kisebb terjedelmű tankönyv megírása mellett – elkészítette A MAGYAR

IRODALOM ISMERTETÉSE című, 1400 oldalas, kétkötetes, később középiskolákban használt, szöveggyűjteménnyel párosított monstre tankönyvét, majd belefogott Caesar Cantu végelethatalan hosszúságú VILÁGTÖRTÉNET-ének iskolai használatú fordításába.

A magas protektorok segítségével kieszközölt és a szigorú osztrák szabályozást itt-ott megsértő vagy kijátszó engedmények sem tudták azonban megakadályozni, hogy egy 1851-től folytatott tankönyvrevíziós vizsgálat után, 1854 végén az osztrák kormány az összes magyar elemi iskolai tankönyv, így a káték és a bibliák kiadásának jogát is magához ne vonja. Jó időre bezárultak tehát a kapuk a katolikus könyvkiadásnak – és magának a tankönyvíró Lonkaynak – e nyereséges vállalkozása előtt.

Az ígéretesen induló, de hamar befulladt vállalkozásforma fordította Lonkayt újabb irányba s lendítette a katolikus sajtó területére, ahol – minden szempontból – igazi *szenvvedélyének* szentelhette magát. Bár az 1850-es évek első felében szórványosan már föl-föltünedezett műfordításaival a magyar sajtóban, de csak 1856-tól – a lapalapítási tilalom lazulását megneszelve – adta teljes szívét a zsurnalizmusnak. Ekkor indította meg a *Tanodai Lapok* című katolikus pedagógiai folyóiratot, amely a *Vasárnapi Újság* szerint már születésekor megkezdte a méregkeverést, hiszen egyik lapindító cikkében a szerkesztők vallása szerint osztályozta a sajtóorgánumokat. A folyóirat kisebb-nagyobb botrányai, polémiái által okozott bosszúságot viszont feledtette az a tény, hogy Lonkay lapja megszolgált a beleszorgatott pénzeket, hiszen fennállása alatt valóban jó szolgálatot tett: sikeres propagandát folytatott a katolikus oktatáspolitikai ügyének képviseletéért az újonnan kialakuló tanügyi rendszerben.

Az igazi, nagy hatósugarú bomba kanócat Lonkay 1859 legvégén gyűjtötte meg. A hadüzenetről a nagyközönség és az újságírószakma a sajtó útján értesült, mikor is Lonkay megindította vadonatúj katolikus napilapját, az *Idők Tanúját*, mely az első számok egyikében leszögezte: „*Mi a világtörténelemből azon meggyőződést merítjük, hogy a vallásnak az emberiség összes dolgaiát át kell lengnie*”, és amellet kardoskodott, hogy a vallási alapú *politikai* állásfoglalásnak és tömegbefolyásnak VAN létalapja, és ennek sajtóforumot kell szolgáltatni, mely szent célra ő áldozatteljes életét teszi fel. Kijelentése bombaként robbant. A krimibe illő epizódokat s valóban rendőrségi elzárásokat maga után vonó, hisztérikus sajtóvitát gerjesztő lapindítással Lonkay ugyanis – még a kívülállók számára is nyilvánvalóan – nyílt szakadást készített elő a Szent István Társulaton belül, hiszen nyilatkozata az 1852-es társulati határozatnak s ezzel az akkori vezetőség óvatosságra intő irányának üzent hadat. Károlyi István, a társulat elnöke ezért megtiltotta, hogy a szervezet eddigi lapja, a *Religio* bármilyen formában üdvözölje újszülött katolikus laptársát, mondván: „*a politikai dolgokba avatkozás a társulatnak okvetlen felbomlását vonandja maga után*”.

Évtizedekkel később derült ki, hogy a biztonság kedvéért Lonkay egy másik, alattomosabban ártó eszközhöz is nyúlt. Széchenyi döblingi éveinek történetét kutatva Károlyi Árpád Bécsben talált néhány Lonkayra vonatkozó aktát. „*1859 karácsony napja előtt egy névtelen följelentés érkezett a császárhoz – összegezte Károlyi Árpád –, melyben »egy hű alattvalója« tudatja vele, hogy Pesten egy összeesküvő párt alakult, melynek Pest a székhelye, számos tagja van, köztük a jelentéstevő is, aki azonban csak azért állott be, hogy a fölségnek mindenről beszámolhasson. Thierry [bécsi rendőrfőnök – Cs. T.] a fontosnak ígérkező ügy kinyomozását a pesti írói világban különösen jól ismert pesti rendőrigazgatóra, Prottmannra bízta, aki tagadhatatlan ügyességgel, de nem azzal az eredménnyel tisztázta a dolgot, amelyet tőle Thierry várt. Prottmann körültekintő nyomozása bebizonyította, hogy a névtelen följelentés írója Lonkay Antal, az Idők Tanúja szerkesztője; az a titkos összeesküvő párt pedig nem egyéb, mint*

a Szent István Társulat, a magyarság lelkes előmozdítója. Lonkay maga is tagja a társulatnak; a följelentést részben bosszúból, részben félelemből tette, miután őt lapja magatartásáért a Szent István Társulat érélyes és nagy magyar alelnöke, Danielik nyíltan megtámadta; sőt Lonkay névtelen leveleket is kapott, melyek őt macskazenével, sőt halállal fenyegették.”

Persze jóval többről volt szó, mint Lonkay személyes bosszújáról és állítólagos félelméről. A lapalapítás és a császárhoz eljuttatott feljelentés Lonkay felkínálkozása és egyben komoly üzleti vállalkozásának megalapítása lehetett. A nagy vihart kavart gesztus ugyanis a katolikus egyház egyre erősödő, bár nem túl nagy létszámú, de befolyással bíró és egyházi belső hatalomátvételére készülődő harcias ultramontán frakciónak érdekeit szolgálta, és egyértelműen színvállásra kényszerítette a tagtársakat. Így például a nem is nagyon titkoltan Danielik társaságbeli tisztségére vágyó s emiatt az alelnök vagyonkezelési alkalmatlanságát hangoztató Somogyi Károlyt, a *Religio* szerkesztőjét is, aki az üdvözlés elnöki letiltását követően lemondott megbízatásáról.

Az ultramontán magyar katolikus erők kiválásának időzítése valójában konkrét világpolitikai eseményhez kötődik, mégpedig III. Napóleon I. Ferenc Józseffel kötött villafrancai fegyverszüneti egyezményének váratlan felrúgásához és e tény szokatlan közlési módjához. III. Napóleon sajtófőnöke útján röpiratban tudatta a világgal, hogy Ausztria uralmának Olaszországban vége, s hogy a pápa világi hatalmának minél szűkebb térre kell visszaszorulnia. Csengery Antal Gyulai Pálnak szóló 1859. december 28-i leveléből tudjuk, hogy a röpiratra „*a Szent István Társulatban nagy zivatar készül. Demonstratiót sürgetnek a prímás, és egy pár püspök a pápa mellett. A Szent István Társulat végül kimondá, hogy nem demonstrál...*”.

Lonkay tehát a magyar klérus leszavazott, ultramontán irányultságú híveinek szócsovőül ajánlkozott fel, s a pápa világi hatalmának sérthetetlenségét követelte. Természetesen nem kis nyereség reményében, hiszen e főként főpapokat tömörítő katolikus frakciónak Magyarországon nem volt más orgánuma, márpedig a katolicizmusnak az olaszországi és a vatikáni események és hadakozások nyomán bekövetkezett európai mérvű térvesztésének visszaszerzésében egy lap rendkívüli fontosságúnak látszott. Hamarosan az *Idők Tamúja* támogatójának személyére is fény derült. Országszerte az a hír járta, hogy „*a magyar nemzet vezérszerepét mint állami létünk s jövőnk elsőrendű igényeit a garantiát szemefénye gyanánt őrző*” lapot Haas Mihály szatmári püspök pénzeli. Haas Mihálynál pedig kevés népszerűtlenebb ember élt az 1850-es évek Magyarországon, minthogy ő volt a németesítés egyik legelszántabb bajnoka. Haas püspök úrnak komoly összegeket kellett mozgósítania, hiszen Lonkay lapja szomjas földként nyelte el a pénzforrásokat. A lapalapítás költségein túl (minimum 60–80 000 Ft), a szerkesztői fizetésen felül a bevett gyakorlat az volt, hogy a lap tulajdonosa előre meghatározott számú – valójában nem létező, virtuális – olvasó előfizetői díját kapta kézhez a lap támogatójától. Így a még ki sem nyomtatott ún. „példányszámmal” eleve jelentős összegeket lehetett előre begyűjteni.

Lonkay tehát látványosan munkához látott. Gondosan és körültekintően mérte fel a katolikus egyház stratégiai pontjait, s a gondok megoldásához pótolhatatlannak ígyekezett feltüntetni magát. Vérbeli üzletemberként azt kínálta, amire a „vevőnek” éppen szüksége volt, és éppen abban az időpontban, amikor az mindkét félnek a legígéretesebbnek látszott. Jó érzékkel, az elsők közt szimatolta meg a vállalkozásban rejlő lehetőségeket, s kíméletlen erőszakossággal, semmilyen eszköztől vissza nem riadva tört célja felé. Ettől fogva, több mint két évtizeden keresztül – eljárás módszerét és az ügy lebonyolítását mindig a helyzethez szabva – kiskirályként uralkodott és ítélkezett

a katolikus politikai sajtóban. Laptársai, szerkesztőriválisai rövidebb-hosszabb, de inkább rövidebb idő elteltével mindig meghátráltak, s feladni kényszerültek a Lonkayval folytatott küzdelmet.

Mikszáth Kálmán vélhetően 1869 tájékán, a *Szabad Egyház* című katolikus napilap rövid szerkesztőségi munkálatai során akadt össze Lonkay névvel. A *Szabad Egyház* a hatvanas évektől kezdve a katolikus egyház „eretnek”, azaz erősen liberális szárnyának fóruma volt, s elkeseredett harcot indított az „ultramontanizmus”, a „papismus” és „a butaság és durvaság minta közlönye”, az *Idők Tanújának* utóda, Lonkay akkori lapja, a *Magyar Állam* ellen. A két újság és szerkesztőségi gárda jó tíz éven át rettenthetetlen elszántsággal vagdalkozott és öklelőzött, mígnem a küzdelem nemcsak hogy Lonkay javára dőlt el, de az ő közbenjárására és vezényletével vesztés szerkesztőtársaira – például Hatala Péter egyetemi tanárra – egzisztenciális és erkölcsi meghurcoltatás várt.

1870 februárjában Mikszáth egy Tertyánszky Mihály törvényszéki aljegyzőnek írt levelében még csak baráti ingerkedésre használja Lonkay nevét: „*Hol a pokolban szívtad magadba azt a Lonkai és Török János-féle szellemet?*”, de a hetvenes évek első harmadától már kihegyezett tollal csapott le minden kínálkozó alkalomra, ha Lonkayba marhatott. Egy évtizeden keresztül – amellet, hogy Lonkay mindig gondoskodott valami zaftos újdonságról – Mikszáth publicisztikai írásaiban újra és újra Lonkayra kanyarodott a szó. A szinte monomániás görcs csak 1877-re enyhült, amikor Lonkay újabb botrányát követően PÁTER LONKAI című hosszabb terjedelmű árnyképében Mikszáth végre komolyan szembenézni látszott a Lonkay-jelenséggel. A leszámolás aktualitását az év elején lezajló Lonkay–báró Jósika-ügy adta.

Az történt ugyanis, hogy a Lonkay lapját évtizedek óta szerkesztő Jósika Kálmán kilépett a *Magyar Államból*, és nyomban saját katolikus újságot indított *Magyar Korona* címmel. Posztját a *Magyar Államban* Lonkay egyik veje, Prém József alanyi költő foglalta el. Az év közepén – amikor a *Magyar Korona* a lapindítás impertinens tettét megfejtette azzal, hogy heti egyszeri megjelenését mindennaposra sűrítette –, tehát a hadakozás tetőfokán Mikszáth jóleső kajánsággal így mesélte el az esetet: „*A Lonkai és a báró Jósika válópörrel végződött viszonyának egy újdonszülött csecsemő lett a gyümölcse és betetőzése. A jámbor csecsemő házasságon kívül fogant, s bár éppen Lonkai ellenlábásául jött a világra, mégis rávall ennek vérére. Hogy különben senki se törje az eszt, világosabban szólunk. A szerencsétlen gyermek a Magyar Korona című katolikus lap, mely most napilappá lett. Egy ifjabb Magyar Állam! Egyik tizenkilenc, másik egy híján húsz. A kettő között legfeljebb az a különbség, hogy míg pater Lonkai lapja szőröstül-bőröstül és prémestül a szabadoncok és azon elvetemedettek ellen handabandázik, akik nem katolikusok, addig a Jézuska Kálmán újsága az ultramontanizmus védelme mellett, a szegénységben sínylődő szentatyja udvari közlönye lesz.*” (A kiemelések Mikszáthtól.)

A Lonkay–Jósika jegyzékváltásokból vitriol és epe folyt. Vér – hál’ istennek – nem, noha a báró duellumra hívta ki Prém Józsefet, mivel Lonkay a *Magyar Államban* önző célokból szent hitük elárulásával vádolta meg és aposztatává kiáltotta ki Jósikát. Végezetül – szent ügyről lévén szó! – Lonkay a 8. parancsolat ellenére a szó szoros értelmében a keresztvizet is leszedte volt főszerkesztőjéről: kétségbe vonta Jósika katolikus voltát.

Egyenesen szükségszerű tehát, hogy Mikszáth 1877-es PÁTER LONKAI-ja olyan lett, mint az állatorvosi ló. A még csak szűk újságírókörben ismert, a tételes vallástól s főleg a klérustól berzenkedő lutheránus Mikszáth ekkoriban a legvadabb ellenzéki politikusszónokokat megszegyenítő becsületsértéseket vágta a kormánypártiak szemébe a

liberalizmus és az erkölcs nevében. Így a „páter” csakúgy „saját jogán”, mint az általa képviselt jelenségként lett megtestesítője a hazugságnak, az álságos kenetteljességnek, az erkölcsi nihilizmusnak és a politikai számításnak. Meg a kapzsiságnak és az elvtelen haszonlesésnek. *„Nagy küzdelmeket kellett kiállnia – aggódott álságosan Mikszáth – a »Szabad Egyház«-zal, Kecskeméthy Auréllal, Hatalával s igen sokakkal, kik a bujonc szabadoncok előtt folytonos csipkedéseikkel lealázni igyekeztek a jámbor férfiút, s magas pártfogói, a főpapok előtt tönkretenni.”* Majd utána rögtön: *„Nem sikerült; ő folyton gyarapodék az anyagiakban, és fogyatkozék a szellemiekben, előbbi a laikus publikum, utóbbi a főpapok előtt neveltvén tekintélyét.”* És egy kicsivel később: *„Lonkainak politikai meggyőződése nincs, ami nagyon természetes is, mert Lonkai nem az az ember, aki után a klérus indul; ő megy a klérus után... És Lonkai még most is azon tűnődik, hogy... mi módon lehetne péterfillérek gyűjtjeni.”*

A péterfillér-akció az 1870-es évek találmánya volt. 1869–70-ben befejeződtek az Olaszország egységesítéséért folyó hosszadalmas harcok, s ez együtt járt a pápa világi hatalmának szinte teljes elvesztésével. A háború során a pápa világi hatalmának zsugorodása indította el világszerte a katolikus hívek péterfillérgyűjtő mozgalmát, amely a pápa elvesztett világi javainak kárpótlását volt hivatva szolgálni. Lonkay lapjai azonnal bekapcsolódtak a gyűjtésbe, s maga Lonkay vállalkozott a senkinek el nem számolandó pénzek kezelésére és a kanyargós útvonalú zárándoklatokkal egybekötött Rómába juttatásáról. *„Gyűjt ő Piusnak soha el nem készülő papucsaira, Don Carlos infans számára, leégett és le nem égett templomok fölépítésére, harangokra, misemondó ruhákra sat. – sorolta Mikszáth. – S ezen kenetes gyűjtéseket mindig jellemzi az: hogy a gazdagoknak gyűjt a szegényektől, ami első pillanatra sokkal nehezebb dolognak látszik, mintha a szegényeknek gyűjtene a gazdagoktól – de Lonkai nagyon jól tudja, hogy ez az – könnyebb.”* Mikszáthnak azonban csak részben volt igaza. Kizsigerelte Lonkay a gazdagokat is.

Magyarországon a kiegyezést követő években hosszan tartó tusakodás indult meg az egyházpolitikai és kultúrpolitikai erők között – az egyházi autonómia kérdésével szoros összefüggésben – az egyházi alapok pénzeinek felügyeletéért. A történelmi rendváltás nyomában éppen a hetvenes évek első fele volt az az átmeneti időszak, amikor még csak felbecsülni sem lehet, hogy kézen-közön hogyan és mennyit lehetett ezekből az egyházi alapokból – megcsúfolva a 7. parancsolatot – kilopni. Lonkay pedig pontosan azokkal az autonomista és ultramontán felsőbb egyházi körökkel tartott szorosabb kapcsolatot, amelyeknek módja volt hozzáférni ezekhez a felügyeleti jogért vívott harcban felügyelet nélkül hagyott pénzekhez.

Hogy e két bővizű forrásból mennyit meríthetett Lonkay, nem tudja senki. *„Igaz, hogy egy szerény kétemeleles házacskát építtetett a Zöldfa utcában – írta Mikszáth –, de ezzel csak gondjai növekednének az istenfélő férfiúnak, amennyiben adót kell fizetnie tőle s a házbér beszédésével nagy a vesződsége. Fót környékén, hogy – mint többnyire a tisztelendő uraknak – neki is legyen valami fekvősége, egy kis birtokot vásárolt, míg orvosai tanácsára Balatonfüreden egy kéjlatkot emeltetett.”* Saját nyomdája, kiadóvállalata működött sikeresen. Lonkay pénzügyi tranzakcióit alig titkoltan, mindenki szeme láttára hajtotta végre. Jórészt tisztességtelenül szerzett gazdagságával szinte kérkedett. Végeredményben függetlenül attól, hogy katolikus hite szívből jövő volt-e, a legszentebb szavakkal az ajkán (a tollán) papolt a *remekműről*, miközben ő maga hivalkodón és gátlástalanul szegte meg jóformán az összes parancsolatot. Az elsőik egyike volt, aki a saját hatalmával és erejével hazudta feketének a fehérét, s a feketét fehérnek, folyton az etikáról és az igaz hitről papolt, miközben a katolikus egyház pénzeszákjából minél többet próbált kimarkolni.

Lonkay maradéktalanul kihasználta, hogy a katolikus egyháznak rá kellett ébred-

nie: a XIX. század második felének amúgy is erős antikatolikus irányultságú világpolitikai korszakában a lényegesen átalakuló magyar világban harcai sikeres megvívására fizetett politikai sajtóra van szüksége. Lonkayval azonban törököt fogtak. A „páter” saját útját járta. Saját zsebébe gyűjtögette a forintokat, egyre inkább a maga nagyságát és egyeduralmát erősítette, és fékezhetetlennek bizonyult. Amikor a visszaszorítására tett próbálkozások beindultak, Lonkay már gazdagabb, erősebb és jól kiépített érdekhálózata által védettebb volt, mint hogy eltávolíthassák megszerzett posztjairól.

„Sokszor jön szóba, kivált hírlapírók közt, hogy honnan lett, mikor támadt s miként fejlődött híressé, kevés tehetsége dacára Lonkai? Mennyi nagy talentumot tett már tönkre e népszerűtlen foglalkozás, amit ő olyan szép üzleti sikerrel űz annyi idő óta!... Páter Lonkai tekintélyét a főpapok előtt mi, hírlapírók csináltuk, de hogy miként, azt elbeszélni nem tudjuk.” Ahogy Mikszáth, úgy mi sem tudjuk. Az viszont egyre inkább kitűnik, hogy Mikszáth nagy összegzésének, a PÁTER LONKAI-nak minden egyes passzusa és megállapítása a tiszta erkölcstől indul – de végül a pénznél állapodik meg. Mikszáth szívből megvetette Lonkayt, az erkölcstelen, aljas és kártékony embert, de csodálni kényszerült és szenvedélyesen irigyelte a minden forrásból pénzt fakasztó, gazdag és befolyásos vállalkozó Lonkayt. A zavarosban való halászat a hetvenes években még teret engedett az ilyen egyéni ragadozóknak. A nyolcvanas évekre, amikorra a végiggondolt, jóval nagyobb, szervezett rablások, a nagyvállalati, részvénytársulati, azaz a komoly intézményi háttérrel folyó fosztogatások beindultak, Lonkay kiesett a versenyből.

Nem egészen egy évvel a PÁTER LONKAI megírása után, 1878-ban, a választások előestéjén Mikszáth Kálmán – szerzőségét nem is igen titkolva – névtelen röpiratot jelentetett meg. A POLITIKA SVINDLEREI című dolgozat Tisza Kálmánt dicsőítette és emelte nemzetünk hőrosvájá, s Tisza politikai ellenzékének rontott neki. A védirat nem nélkülözötte az erkölcsi példázatokot sem: „Azok pedig, akik Tisza Kálmánt elfeladással vádolták, egy egészséges parlamenti párt képződését lehetetlenné tették azáltal, hogy vagy nem bírtak elvek színvonalára soha emelkedni – vagy pedig olyanok voltak, mint a szélkakas, és a politikai áramlat legcsekélyebb légváltozásánál meggondolatlanul állást-életet cseréltek.”

A röpirat remekművőségével azonban gondok vannak. Nehezen feledhető ugyanis, hogy szinte ugyanekkor jelent meg Mikszáthnak egy másik, őszinte szenvedélyből fakadt írássorozata is, melyben vadóc ellenzéki indulattal Tisza Kálmánt csépele. Kecskeméthy Aurélt megirigyelve írja például: „A Tisza lelkiismerete álló tó: posvány, mely nyugodtan, mozdulatlanul fedi el az alján összegyűlt piszkot. Az nem fog megmozdulni. Vagy arra gondoljon, hogy ez a föld, mely iránt háládatlan volt, fog tudni lenni bosszúálló, s kiveti csontjait kebléből a kárhozatnak?... Aztán, ha kiveti is csontjait a hazai föld, nem lesz baj belőle. Legfeljebb összegyűjti valaki, s suvixot gyárt belőlük: s a késő kor osztrák miniszterei (ha ugyan lesz még osztrák birodalom) a csizmájukat fényesíthetik vele. Halva is az lesz, ami élve volt.” Hírlapi cikkei ekkoriban ugyanúgy a miniszterelnök kárára faragott, becsületsértésig vitt történeteket, példázatokot variálnak. Mint: „Férjatlán volt s kétszínű. Nem bírt megválni a hatalomtól, tudta, hogy azt rosszra használja föl, tehát bűnös. De nemcsak használni akarta a hatalmat, hanem élvezni is, mégpedig olyan alakban, hogy fölülről-alulról becsületesnek látszások, tehát gyáva is. Nem akart szakítani sem a nemzettel, sem Béccsel; méltó büntetés, ha elszakítja magától mind a kettő, s eldobja oda, ahova tartozik, a szemét közé. E kormány nem népszerű sehol sem, utálja a nép, elhidegült utána a korona, sőt önönmaga is meggyűllötte magát, s most már olyanok a cselekedetei, mint az olyan emberé, aki ha az első gombot rosszul gombolta be a kabátján, akármit tesz is ezentúl, mind rosszul lesz az begombolva.”

A POLITIKA SVINDLEREI-vel Mikszáth bizony bértollnoknak ajánlkozott fel akkori leggyűlöletesebb ellenségének, Tisza Kálmánnak. Ráadásul az állástalan, vidéki és még alig ismert újságíró *mesterműve* nem nyerte el Tisza tetszését, így továbbra sem csábították Mikszáthot sem zsiros állásba, sem a kormányajtó soraiba. Teljes öt esztendő kellett még ahhoz, hogy pénz, pozíció és siker utáni sóvárgása beteljesedjék. De addig, az 1878-as választások előestéjén nem maradt más, mint keserű szájjal a romlott és etikátlan, ám nagyon gazdag Lonkayt iskolázni. Lonkayt, az átmeneti zavaros idők sikeremberét, aki pedig a *szenvedélyes* Mikszáthtal mit sem törődve, nem szűnő hazafiúi lelkiismerettel folytatta prédikációit a *remekművet* állító magyar politikai sajtóról: „Azon szakadatlan roham közepett, mellyel népek és államok átalakulása, korunk éltető eszméinek s vakító tévedéseinek vegyes befolyása alatt megindult – a józan ész parancsolja, hogy a sajtó a kor-eszméknek ne szolgálj kengyelfutója, hanem inkább ellenőre, rostája s elfogulatlan vezetője legyen.”

És erre valóban *szenvedély* nélküli borongásnak tűnt csak Mikszáth *remek* kérdése: „Miért, hogy Lonkai megvolt, megvan és meglesz mindig?”

Kicsi Sándor András

EGÉSZSÉGÉRE!

„Az emberek egymással való érintkezése minden korban, minden helyen bizonyos szabályokhoz, előírásokhoz volt kötve. Minél mélyebbre hatolunk a kezdetleges társadalmakban, annál több szertartásos s annál erősebben élő illemteni szabállyal találkozunk; a primitíveknél pl. még ma is oly erősek ezek a szertartásos normák, hogy az embernek minden lépését előírják. Ezek az érintkezési szabályok a kezdetleges társadalomban legtöbbször az ősi hittal állanak kapcsolatban, a gonosz ellen való védekezés a céljuk, annak rontását akarják maguktól és másoktól elhárítani. Az idők folyamán természetesen elvesztik eredeti jelentésüket, sokszor egészen más értelmet nyernek, sőt az eredetivel egészen ellenkező magyarázatot vesznek fel, vagy pusztán jelleképpé válnak, s magyarázatuk komikus vagy pusztán udvariassági jellegű. Így az ásitáskor a szájnak kézzel való letakarása ma már tisztán udvariasságból történik, pedig eredetében a gonosznak a nyitott szájon át való behatolását, illetve a lélek kiszállását akarták vele megakadályozni; a tüsszentéskor szokásos kedves egészségére kívánás is a gonosz ártalmának megtörése ellen való jó kívánság volt.”

Így kezdte Szendrey Ákos A TÁRSADALMI ÉRINTKEZÉS FORMÁI című tanulmányát (1937: 372). Az azóta eltelt idő során adatok további tömkelege halmozódott fel, de a témakör összehasonlító néprajza kidolgozatlan maradt, és az idevágó magyar szokásokról sem írtak átfogóbban. Az önkéntelen cselekvések összehasonlító néprajzának állapotát jellemzi például, hogy nem tudni, mennyire elterjedt a világon a csuklásnak a lélegzet visszatartásával való megszüntetése. (Ismeretes, hogy a vér növekvő széndioxid-tartalma gátolja a csuklást, ezért megszüntetésére jó a légzés visszatartása.)

A köhögés, tüsszentés, csuklás, sőt az emocionális állapotot kísérő sírás, sóhajlás, nevetés, ásitás fiziológiailag mind módosult légzőmozgásnak minősülnek, így – leg-